

राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ को संक्षिप्त नतिजा

१. परिचय

राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ नेपालको छैठौँ कृषि गणना हो । प्रथम कृषिगणना २०१८ सालमा भएको थियो । २०६८ माघमा शुरु भइ २०६९ असारमा सम्पन्नभएको छैठौँ कृषिगणना नेपालको कृषि प्रणालीको वारेमा सूचनाहरु संकलन र विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले संचालित थियो । उक्त गणनामा मुख्यतः जग्गाको चलन, उपयोग, स्थायी र अस्थायी वाली, पशुपक्षीको स्थिति, कृषिकार्यमा प्रयोग भएका औजार र पूँजीगत विवरण, सिँचाई, कृषिन्नतण, उत्पादनको खाद्यपर्याप्तता आदिवारे तथ्यांक संकलन गरिएको थियो ।

२. गणना विधि

राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ छनौट विधिमा आधारित एक बृहत् नमुना सर्वेक्षण (Large scale sample survey) हो जुन ७५ जिल्लामा संचालन गरिएको थियो । यसमा दुई चरणको छनौट विधि अपनाइएको थियो । प्रथम चरणमा जम्मा ५२०० वडा वा वडाका समूहहरु छनौट गरिएका थिए भने दोस्रो चरणमा १,२४,४०० कृषक परिवार छानिएका थिए । छानिएका कृषक परिवारबाट प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ताद्वारा विस्तृत तथ्यांक संकलनगरिएको थियो ।

३. सन्दर्भ समय

राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ को तथ्यांक संकलनकार्य आ. ब. २०६८/०६९ मा संचालन गरिएको थियो भने पौष १७, २०६७ देखि पौष १६, २०६८ को अवधिलाई सन्दर्भ समय मानी उक्त अवधिमा गरिएका कृषिकार्यहरुको विवरण संकलन गरिएको थियो । मूलतः चलन गरेको जग्गा, पशुपक्षीको संख्या गणनाको दिनलाई सन्दर्भ समय मानी सोधिएको थियो ।

४. कृषक परिवारको परिभाषा

राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ मा जग्गाको क्षेत्रफल वा पशुपक्षीको सङ्ख्या तल लेखिएबमोजिम भएमा मात्र कृषि-चलन मानिएको छ :

- (क) हिमाल र पहाडका जिल्लामा कम्तीमा ४ आना (०.०१२७२ हेक्टर) र तराइका जिल्लामा कम्तीमा ८ धुर (०.०१३५५ हेक्टर) क्षेत्रफल वाली लागेको जग्गा भएमा, वा
- (ख) जुनसुकै उमेरका कम्तीमा १ वटा गाई-भैँसी पालेको भएमा, वा
- (ग) कम्तीमा ५ वटा भेडा-बाखा, सुँगुर-बड्गुरजस्ता चौपाया पालेको भएमा, वा
- (घ) चल्ला र माउ गरी कम्तीमा २० वटासम्म चराचुरुङ्गी (कुखुरा, हाँस) पालेको भएमा ।

यस गणनामा कम्पनी वा प्रतिष्ठानको रूपमा संचालित कृषिव्यवसाय समावेश गरिएका छैनन् ।

५. संक्षिप्त नतिजा

- जम्माजम्मी नेपालमा ३८ लाख ३१ हजार कृषक परिवार छन्, जसमध्ये १ लाख १६ हजार खेतीपाती नगरेका कृषक परिवार पाइएको छ । १० वर्ष अघिको तुलनामा कृषक परिवारको संख्यामा ४ लाख ६७ हजारले वृद्धि भएको देखिएको छ ।
- कृषक परिवारको चलनमा रहेको जग्गाको क्षेत्रफल २५ लाख २५ हजार हे. भएको अनुमान छ, जुन १० वर्ष अघिको तुलनामा करिब १ लाख २९ हजार हेक्टर ले कमी देखिएको छ ।
- सबैभन्दा बढी कृषि क्षेत्रफलभएका ५ जिल्लाहरुमा मोरंग, भद्रा, सर्लाही, सिराहा, सुनसरी छन् भने कम क्षेत्रफलभएका जिल्लाहरुमा मनाङ्ग, मुस्ताङ्ग, डोल्पा, रसुवा र हुम्ला पर्दछन् ।

- कृषिचलनको संख्या र आकारमा यस प्रकार परिवर्तन आएका छन् ।

	२०६८	२०५८
चलनको आकार (Average size of holding)	०.६८ हेक्टर	०.८० हेक्टर
कित्ताको जम्माजम्मी संख्या	१ करोड २० लाख	१ करोड १० लाख
प्रति परिवार औसत कित्ता संख्या	३.२	३.३
कित्ताको औसत आकार	०.२१ हेक्टर	०.२४ हेक्टर

- प्रति कृषक परिवार कित्ता संख्या (कृषि गणना २०६८)

अधिकतम		न्यूनतम	
जुम्ला	९.३४	भापा	१.६२
वाजुरा	८.८५	कञ्चनपुर	१.७२
डोल्पा	७.८३	सुर्खेत	१.८१
कालिकोट	५.९३	मकवानपुर	१.८६
मनांग	५.५६	चितवन	१.९०

- खेती योग्य जग्गा

	२०६८	२०५८
अस्थायी वाली	२१२३ हजार हेक्टर	२३२६ हजार हेक्टर
स्थायीवाली	१६८ हजार हेक्टर	११७ हजार हेक्टर

- वाली सघनता (Cropping Intensity)

	२०६८	२०५८
नेपाल	१.८५	१.८३
हिमाल	१.७४	१.६९
पहाड	१.८५	१.८६
तराई	१.८६	१.८३

- सिंचित क्षेत्रफल (कृषि गणना २०६८)

	प्रतिशत
नेपाल	५३
वारा	९२
रौतहट	९२
सुनसरी	९०
कैलाली	९०
कञ्चनपुर	८९

- सिंचाइको स्रोत (कृषि गणना २०६८)

	प्रतिशत
नदी/ तलाउ	४८
ट्युबवेल/ बोरिङ्ग	३०
बाँध/ रिजरभ्वयर	१६
अन्य	४
मिश्रित	२

- अस्थायी बालीको क्षेत्रफलमा गत १० वर्षको तुलनामा घटेको वढेको

बालीको नाम	क्षेत्रफलमा प्रतिशत परिवर्तन
अन्न बाली	९ प्रतिशत घटेको
धान बाली	६ प्रतिशत घटेको
गहुँ बाली	६ प्रतिशत घटेको
मकै बाली	१२ प्रतिशत घटेको
कोदो बाली	१९ प्रतिशत घटेको
जौ बाली	३५ प्रतिशत घटेको
फापर बाली	४० प्रतिशत घटेको
कोषे/दाल बाली	२१ प्रतिशत घटेको
तोरी बाली	१३ प्रतिशत घटेको
आलु बाली	२० प्रतिशत वढेको
अरु नगदे बाली	१२ प्रतिशत वढेको
मसला बाली	७ प्रतिशत वढेको
तरकारी बाली	४१ प्रतिशत वढेको

- तरकारी खेतीगर्ने परिवार

	२०६८	२०५८
परिवार	१९ लाख ३१ हजार (दोव्वर वृद्धि)	९ लाख ७७ हजार
क्षेत्रफल	८४ हजार हेक्टर (४० प्रतिशत वृद्धि)	६० हजार हेक्टर

- तरकारी बालीको अधिकतम क्षेत्रफलभएका ५ जिल्लाहरु (कृषि गणना २०६८)

जिल्ला	क्षेत्रफल
इलाम	४३९३ हेक्टर
भापा	४०४४ हेक्टर

चितवन	३६९१ हेक्टर
धादिङ	३३८६ हेक्टर
मोरङ	३३२४ हेक्टर

- अधिकतम क्षेत्रफलभएका पाँच जिल्लाहरू (कृषि गणना २०६८)

आलु बाली	मसला बाली	तेलहन बाली	अरु नगदेबालीहरू
दोलखा	इलाम	दाङ	सर्लाही
काभ्रे	मकवानपुर	नवलपरासी	सुनसरी
इलाम	मोरङ	चितवन	रौतहट
बारा	सुनसरी	रुपन्देही	महोत्तरी
भापा	भापा	मोरङ	नवलपरासी

- फलफूलको क्षेत्रफल (कृषि गणना २०६८)

बढेको		घटेको	
सुन्तला	८६ प्रतिशत	जुनार	६१ प्रतिशत
केरा	५६ प्रतिशत	कागती	३७ प्रतिशत
स्याउ	२४ प्रतिशत	आँप	३ प्रतिशत

- पशुपक्षीको संख्या (कृषि गणना २०६८)

बढेको		घटेको	
बाखा	५९ प्रतिशत	गाईगोरु	११ प्रतिशत
बंगुर/सुंगुर	३० प्रतिशत	चौरी	४९ प्रतिशत
भेडा	२९ प्रतिशत	रांगा/भैसी	९ प्रतिशत
कुखुरा	४९ प्रतिशत	परेवा	१९ प्रतिशत
हाँस	९ प्रतिशत		

- पशुपक्षीको संख्या (कृषि गणना २०६८)

	संख्या
गाईगोरुको संख्या	६४३० हजार
चौरी	४९ हजार
रांगा/भैसी	३१७४ हजार
बाखा	१ करोड १० लाख
भेडा	६०८ हजार
बंगुर	८१८ हजार
कुखुरा	२६२६८ हजार

- २२% कृषक परिवारले कृषि ऋण भएको जनाएका छन् भने ४२% ले कृषि ऋण चाहिएको जनाएका छन् ।
- १० वर्ष अघि मुख्य कृषकमध्ये ८% महिला थिए भने हाल १९% मुख्य कृषक महिला छन् ।
- ८३% कृषकको मुख्यआयको स्रोत कृषि रहेको ।
- ६०% कृषकका आफ्नो उत्पादन वार्षिक उपभोगकालागि नपुग रहेको देखिन्छ ।